

Зовнішня політика Римської імперії в Карпатському регіоні в добу правління імператорів Юліїв - Клавдіїв

Проблеми зовнішньої політики Римської імперії тривалий час в античній історіографії розглядалися виключно або у географічному плані (з прив'язкою до конкретної провінції або території), або у зв'язку з особою конкретного імператора. При такій системі погляду на перший план висувалися суто описові методи історичного дослідження. Нагромадження фактологічного матеріалу виглядало хаотично, і залежало від вибору основних типів джерел (письмових, епіграфічних чи археологічних). Відсоткове співвідношення залежало або від попередніх параметрів, або від персональних можливостей дослідника.

В останній час з'явилося ряд публікацій, які підтверджують необхідність зміни у підході до проблем висвітлення проблем зовнішньої політики Риму у добі пізньої Республіки та ранньої Імперії на ґрунті нових методологічних підходів з урахуванням нагромадження нових історичних матеріалів. Саме головне, що вони пов'язані з регіональними завданнями римської експансії. Тому правомірним є виділення на східному кордоні Римської імперії зони Карпатського регіону, що підтверджується письмовими джерелами (Бандровський, 1989, с.3).

На сьогоднішній день висвітлення зовнішньої політики римської імперії в I ст. н.е. залежить від переоцінки значення джерельної бази і визначення певних методологічних аспектів роботи з нею. Власне, наше дослідження покликано зняти ряд дискусійних моментів в оцінці основних джерел з цієї проблематики. Зрозуміло, що для історичного висвітлення зовнішньої політики Риму у I ст. завжди були твори Веллея Патеркулла, Луція Аннея Флора, Страбона, Публія Корнелія Таціта, Гая Светонія Транквілла, Гая Плінія Секунда Старшого, Плутарха та Діона Кассія Кокцеяна.

Одним з головних джерел по вивченню зовнішньої політики Римської імперії в I ст. н.е. є праці Публія Корнелія Таціта (прибл.57/58 – прибл.120 рр.). І біографія автора, і коло його джерел настільки добре вивчені, що в цьому напрямку навряд чи можна знайти якусь лакуну.

Взагалі, коли брати такий аспект, як відношення Таціта до інших сучасних йому авторів, то тут ситуація досить складна. Творами Светонія Транквілла Таціт не користувався, хоча частково працював з аналогічною джерельною базою. Відносно Светонія можна з великою ймовірністю стверджувати, що біограф Юліїв-Клавдіїв і Флавіїв був знайомий не тільки з "Історією", але і з першої гексадою "Анналів" (Syme, 1958, p.781). Таким чином, природньо припустити, що збіг оцінок принципату Тіберія в "Анналах" зумовлений, до певної міри, впливом Таціта на Светонія.

Ми маємо два великих твори "Історія" и "Анналі", які містять подібні до античної традиції вимоги – красномовність викладу та правдивість. Проте Таціт помічає зміну обставин. Зовнішня політика позбулася рис публічності. Тепер справи вирішення зовнішньополітичних проблем перейшла з сенату в коло особистого оточення принцепса, в якому історик констатує риси непрофесійності, прагнення

здобути особисту прихильність, або реалізувати свою ворожість до імператора (Тас., Hist., I, 1). З одного боку, кулуарний характер управління та відсутність доступної документації обмежували освідченість істориків, недолік державного досвіду призводив до поверхового розумінню подій. З другого боку, правдива розповідь стала неможливою в атмосфері брехні, створеною імператорською пропагандою.

Традиційним для римської історіографії є опис військових дій. Новими рисами, притаманними тільки Таціту, є опис рис переможеного народу. Цей аспект джерельної спадщини Таціта особливо важливий. “Германське питання” у 98 році було надзвичайно актуальним. Імператор Траян не поспішав з приїздом в столицю і закінчував операції на Рейні та Дунаї. В Римі безсумніву йшли дебати про вибір напряму подальшого наступу. Мова йшла про завоювання Германії, або Дакії. Таким чином новий твір мав би стати певним обґрунтуванням нової зовнішньополітичної лінії і тому торкнувся проблем Карпатського регіону. Тацит залишається апологетом римської експансії. Він не може дати позитивну оцінку правителю, який “не мріє про розширення меж Імперії” (Тас., Agric., 32).

На чому ґрунтується цей принцип. Римські історики та оратори з II ст. до н.е. доводили, що Рим не веде завойовницьких війн і пересувається за межі своїх земель лише “за проханням” місцевого населення або захищаючи своїх друзів. Цицерон говорить “...що найкраща держава ніколи сама не починає війни, крім тих випадків, коли це робиться, щоб дотримати слова або на захист свого добробуту.” (Cic., De civ., XXIII, 34). Далі він, спираючись на думку Арістотеля про доцільність рабства, намагається обґрунтувати “що таким людям рабський стан корисний і все що робиться їм на користь, коли робиться розумно (Cic., De civ., XXIV, 36). “Римський мир” (Pax Romana), замирення, як Рим несе з собою, все це стрижень цієї апології. Можна в цілому розглядати цю позицію, як переконання самого історика.

В нинішній час ця теорія так званого “захисного імперіалізму”, висунута Т.Моммзенем зазнала рішучої критики з боку таких дослідників (Г.Бенгтсон, Ф.Мюнцер, Т.Франк і ін.), які з великою підставою вбачають у римській політиці часом обережний, алі досить послідовний і відвертий експансіонізм і імперську тенденцію, посилену честолюбством великих політичних лідерів і кланів, що прагнули висунутися власне в галузі зовнішньої політики. Разом з тим (і тут не можна не визнати правоту німецького історика) експансіонізм Риму не повинен закривати експансіонізму його супротивників, що захищалися тоді, коли ставали слабкішими, і атакували, коли почували за собою силу.

У цьому протиріччі, знайшла своє відображення об’єктивна подвійність ранньої імперії: вона являла собою історично доцільну суспільну форму, що виявилася здатною на два-три століття продовжити життя величезного конгломерату скорених Римом провінцій і забезпечити розвиток продуктивних сил. У той же час, вона могла виконувати свою функцію лише шляхом поступової ліквідації тієї господарсько-політичної, адміністративної і морально-психологічної системи, що являла собою цивільна громада міста Риму, яка була основою культурних, художніх і громадянських-морально-цивільних досягнень всесвітньо-історичного значення (Кнабе, 1978, с.189-190).

Суть нашої оцінки проявляється у розумінні того, що ті, хто пережив репресії Тіберія, шаленство Калігули, божевільність Нерона, не могли не розуміти, що

державний лад Рима в добу Августа і його спадкоємців зазнав корінної зміни і сам цей час починає усвідомлюватися як історичний рубіж, що відокремлює республіку сенату і римського народу (*Senatus Populusque Romanum*) від імперії Цезарів. Не випадково в працях Таціта все починається з Агріколи, який демонструє шлях просування по службовим сходам людини “третьої сили” – вихідця із середовища, що формується в I ст. н.е. прошарку імперських службовців: прокураторів фіску, співробітників апарату принцепса, військових командирів (Кнабе, 1978, с.38-53).

Таким чином Таціт формує уяву про певні пріоритети у європейській зовнішній політиці. В “Агріколі” він акцентує важливість завоювання Британії, в “Германії” акцентує увагу на германському напрямі, а в “Історії” в 44-46 розділі третьої книги він говорить про наявність в добу Веспасіана вже трьох основних напрямків (британський, германський та дакійський). Це наводить на думку, що він зрозумів той факт, що європейська політика могла дати для римської експансії більшу можливість. В своїх творах дає обґрунтування не тільки військовим методам політики, але і говорить про систему “союзницьких” відносин, яка дозволила проводити активну політику не тільки військовими, але й дипломатичними засобами.

Зрозумілим, що важливим компонентом вдалої зовнішньої політики була армія. Всі джерела, а тут вже існує і певна однастайність стверджують, що справжній принцепс має дбати про армію. Зрозуміло, що в Таціта можна знайти чимало критики у відношеннях до армії таких принцепсів як Тіберій та Калігула. Але його системність знову стоїть нам в нагоді. Тільки у Таціта можна знайти повідомлення про розміщення легіонів на кордонах та у провінціях. Щоб не казали критики історика, але співставляти матеріали епіграфіки та археології без цих описів було б неможливо. До того ж походи полководців та намісників провінцій в першій половині I ст. н.е. самий важливий компонент зовнішньополітичного курсу.

Підсумовуючи нове бачення джерельної бази I ст. н.е. слід визнати, що методологічно правильним буде виділити в ній ряд нових засад, які допоможуть дослідникам побудувати цілісну картину зовнішньої політики Римської імперії I ст. н.е. По-перше, потрібно проаналізувати еволюцію основних напрямів зовнішньої політики Римської імперії в I ст. н.е., дати їй періодизацію та системну характеристику, і тоді стануть зрозумілими ряд процесів, які відбувалися в Римській державі, що являла новий тип імперій, відмінний від попередніх держав Сходу та елліністичних монархій, в яких зовнішня політика не відокремлювалася від внутрішнього життя. По-друге, використавши максимально можливості творів істориків I – II ст. н. е. (особливо творів Корнелія Таціта), ми зможемо дати картину співвідношення історичних матеріалів і проаналізувати реалізацію основних зовнішньополітичних пріоритетів, які дали початок новій європейській цивілізації.

Об'єктивні умови розвитку римського суспільства привели наприкінці I ст. до н.е. до встановлення нової форми організації державної влади у формі принципату. Однією з характерних рис принципату був принцип активної зовнішньополітичної діяльності принцепса. Нові завоювання повинні були забезпечити міцне політичне положення принцепса, забезпечити Рим запасами корисних копалин, резервами родючих земель, джерелами поповнення рабів. Первісної саме цю мету переслідували Август і Тіберій, коли вони посиляли свої легіони в напрямку

Карпато-Дунайських земель. Принципово новим моментом у зовнішній політиці Римської держави доби принципату стала роль принцепса у формуванні стратегії та здійсненні конкретних зовнішньополітичних заходів. Проведення зовнішньої політики, ведення війни й укладання договорів, тепер залежало від волі імператора. Він міг, будь-якої миті, віддати наказ полководцям припинити кампанію, відвести війська і т.д., не зважаючи на хід воєнних дій і подальші перспективи кожної конкретної кампанії. Він визначав і загальні пріоритети та завдання, які були досить стабільними та традиційними на протязі всього I ст. н.е. Після приходу до влади Октавіана Августа було сформульовано основне гасло зовнішньої політики – це розширення всесвіту римської імперії (RGDA, 13).

І хоча політика перших принцепсів споконвічно носила агресивний наступальний характер, основні тактичні задачі були поставлені наприкінці I ст. до н.е. (приблизно у 15 р. до н.е.) і це було пов'язано з тим, що при проведенні активної експансіоністської політики необхідно було, по-перше, мати визначені знання про супротивника, по-друге, скористатися важливими стратегічними пунктами і базами, що могли б забезпечити цю тактичну і стратегічну лінію. У цьому зв'язку цілком логічною була діяльність Марка Віпсанія Агріппи по складанню карти і розрахунків основних географічних параметрів передбачуваних завоювань.

У Європі лежав центр активних наступальних дій. Агресивні походи в кінці I ст. до н.е. привели до визначення основних об'єктів завойовницької політики. Ними стали Германія та Паннонія. Всі дослідники сходяться в тому, що саме Рейн та Дунай були тими плацдармами, які визначив у своє правління перший римський імператор (Luttwak, 1976, p.50). Проте, ще в перших роках I ст. н.е. Август переконався, що втримати завойовані германські та дунайські землі буде нелегким завданням. Деякі критики концепції Е.Лутвака заявляли, що наявність такої глобальної стратегії означала зміну характеру військового керівництва. Один з критиків Е.Груен, спростовує думку дослідника на тій підставі, що зовнішня політика доби Юліїв-Клавдіїв взагалі не може розглядатись як послідовна лінія, тому, що її проводили зовсім різні принцепси і вона носила риси прагматизму, а не концептуальності (Gruen, 1990, p.414). Дуже чітко аргументує свою позицію Бенджамін Айзек: “Коли ми вивчаємо античні джерела, дуже важко взагалі визначити яку-небудь мету. Акцент змінюється в залежності від проходження військових кампаній і іноді від результатів її проведення. Деякі військові дії римлян носили взагалі безсистемний характер” (Isaac, 1990, p.378).

Еверет Уїллер говорить зокрема про те, що в Римі проблема відсутності послідовності виникала через різноманітність особистостей імператорів, а не через брак стратегічної лінії (Wheeler, 1993, p.218). З цим можна погодитись, тому що основні напрямки експансії наприклад були вироблені ще Гаєм Юлієм Цезарем і лише підтвержені Октавіаном Августом. Ряд дослідників вважають, що не обов'язково стратегія зовнішньої політики, а особливо прикордонної залежала від імператора. Її міг здійснювати легат, намісник, полководець, який діє з імператорської волі (Potter, 1992, p.269-270; Sherk, 1988, p.37).

Критики концепції Е.Лутвака іноді стверджують, що позиція імператорів схилилася до оборони. Навряд чи це підтверджується історичними фактами. Так, наприклад, згідно з цією точкою зору, Тіберій навряд чи тоді проводив би

завойовницькі походи проти германців у 14 – 16 рр., а відсиджувався за Рейном. Солідаризуючись з Е.Лутваком потрібно підкреслити, що в добу Юліїв-Клавдіїв захисні мотиви військової політики стосувались виключно кордонів Італії. Про це також заявляють і його опоненти (Isaac, 1990, p.394). Власне завоювання Мезії та Паннонії було викликане бажанням забезпечити спокій для комунікацій, які з'єднували Італію з Грецією та східними провінціями.

Основними рисами зовнішньої політики Тіберія, що продовжували традиції останніх років принципату Августа, були:

- відмова від широкомасштабних завойовницьких кампаній, пов'язаних з ризиком великих людських і фінансових утрат, і в економічних відносинах найчастіше, такі що не виправдували витрачених зусиль;
- прагнення підтримувати спокій на кордонах імперії в першу чергу дипломатичними засобами (Suet., Tib., 37), стримуючи варварів руками самих же варварів;
- гнучке реагування на зовнішньополітичні ускладнення, що виникали час від часу.

Завдяки такій стратегії Тіберію удалося зберегти відносну стабільність на кордонах імперії протягом усього більш ніж двадцятилітнього правління і навіть домогтися деякого збільшення території імперії без істотного росту чисельності армії, і, отже, без збільшення витрат на її утримання і без посилення ролі військових (Smith, 1942, p.182-214; Егоров, 1985, с.152-157).

Крім військових, згідно з тверджень античної історіографічної традиції, елементами зовнішньої політики була і політика стосовно провінцій. Хоча Тіберій, подібно Августу, дотримувався італоцентристського політичного курсу, він, проте, приділяв багато уваги положенню справ у провінціях, ретельно стежачи за порядком у системі провінційного управління. Здатні правителі провінцій залишалися на своїх місцях впродовж тривалого часу, що сприяло підвищенню ефективності керівництва. З оточення принцепса вийшло чимало талановитих адміністраторів та дипломатів. У цілому, положення провінцій за Тіберія було стабільним, а тягар податків не надмірним (Suet., Tib., 47; Flav. Jos., AJ., 57, 10). Благополуччя імперії не змогли затьмарити кілька провінційних повстань: уряд Тіберія швидко й ефективно на них реагував (Marsh, 1931, p. 134-159).

До речі, потрібно констатувати, що загальновідомим стає з джерел і той факт, що прицепси, чиє правління в Римі, подібно правлінню Тіберія, було заплямовано численними жорстокостями і сваволею, піклувалися про добробут провінцій не менше ніж Август (Буассье, 1993, с.31,54-56). Відомі нам походи намісників римських провінцій стали де-факто першим компонентом зовнішньої політики Юліїв-Клавдіїв.

Тіберій надовго залишав намісників провінцій на своїх посадах. Так правителем Нижньої Германії, принаймні, з 28 р. був Луцій Апроній (Тас., Ann., IV, 74.). Легатом Верхньої Германії тривалий час був Лентул Гетулік, родич Апронія, що залишався на цій посаді до 39 р., коли він був зміщений і страчений Калігулою (Suet., Calig., 29). Правителем Мезії впродовж 10 років залишався Поппей Сабін (Тас., Ann., I, 80; IV, 46.). Причиною такої політики, очевидно, був брак здібних кадрів для керівництва гігантською імперією. Інше пояснення небажання імператора

змінювати один раз призначених посадових осіб знаходить Йосип Флавій (Flav. Jos., AJ., XVII, 6, 5). На думку цього письменника, Тіберій керувався, насамперед, турботою про благополуччя римських підданих, вважаючи, що часта зміна намісників призведе до росту корупції і вимог хабарів з їхнього боку, оскільки кожний буде прагнути в найкоротший термін задовольнити свою пристрасть до корисливості.

Таким чином, можна беззастережно говорити про те, що Август і Тіберій заклали основні риси зовнішньополітичної лінії з якої випливало і особливе місце дунайського кордону. Перші кроки римлян на шляху до Дунаю розпадаються на три напрями: Балкани, Подунав'я та Рейн. Саме в цьому аспекті ми будемо розглядати римську експансію в бік Карпатського регіону.

У 15 р. до н.е. Август доручив Тіберію та його брату Друзу провести військові операції проти ряду альпійських племен. Розділивши відповідальність за операції, Тіберій і Друз напали на генавнів, ретів, вінделіків, бревків, уцемнів. Римлянам довелось проводити облогу чисельних міст і фортець, долати небезпеки і непрохідну місцевість. Римська історіографія говорить про надзвичайну дикість та жорстокість цих племен. Врешті-решт, проливши потоки крові, римляни підкорили ці племена (Flor., II, 22; IV, 12, 4-5; Gorac., Odae, IV, 4, 17-24; 14, 7-16; Vell. Pat., II, 95, 1-2). Усе це дало підстави Августові записати в *Res Gestae*, що він покаравши приборкати Альпи, починаючи з того району, який найближче підходить до Адріатичного моря і аж до Тускського (Лігурійського) моря (RGDA, 12). Після перемоги у 15 р. до н.е. було утворено провінції Реція і Норік на чолі з прокураторами. У 14 р. до н.е. прокураторською провінцією стали Приморські Альпи – *Alpes Maritimes*.

У 27 р. до н.е. землі Далмації були передані в управління сенатської адміністрації (Dio Cass., 53, 12, 4). Маючи забезпечені тили римляни змогли приступити до завоювання Паннонії. Август згодом наголошував на перемозі над паннонцями, з якими до того ніколи не зустрічалося римське військо, у результаті чого, кордони Іллірика були розширені до берега Дунаю (RGDA, 30). А у 11 р. до н.е., Іллірик було переведено до розряду імператорських провінцій (Dio Cass., 54, 34, 4). Під Ілліриком десь аж до часів Флавіїв розуміли Далмацію (*Illyricum Inferius*) та Паннонію (*Illyricum Superius*).

Дискусійним до сьогодні є питання щодо утворення провінції Мезії. Ряд сучасних авторів називає дату 29 – 28 рр. до н.е., коли македонська армія Марка Ліцінія Красса розгромила мезів, бастарнів і гетів (Егоров, 1985, с.117). На основі свідчення Діона Кассія про Цецину Севера – цю подію можна датувати 6 р. н.е. Тацит, завершуючи в кінці книги I своїх “Анналів” розповідь про події 15 р. н.е. говорить, що за Помпеєм Сабіном була збережена провінція Мезія з доповненням ще Ахайї і Македонії (Tac., Ann., I, 80). Таким чином маємо три дати щодо існування провінції Мезії. Але лише повідомлення Тацита не суперечить Аппіану, який вказував, що навіть за Августа мези не були зобов'язані платити податки, а підкорив їх лише Тіберій. На нашу думку, вірним є підхід С.Саприкіна, який датує утворення провінції Мезія 15 р. н.е., а розглянуте нами свідчення Діона інтерпретує як вказівку на те, що під час паннонсько-далматського повстання 6 р. н.е. Мезія вже перебувала під управлінням римського військового командування (Сапрыкин, 1993, с.39). Десь приблизно у 12 р. н.е. гети напали на місто Егіс, біля Істру. У приморські

міста було послано Весталіса, що відзначився в битві за Егіс. Це було здійснено в ході підготовки до включення їх у римську провінцію через три роки. Отже, важливим напрямком зовнішньої політики були Балкани. Римській експансії у дунайські землі передували військові походи та експедиції, які створили плацдарм і умови для її успішного початку.

У 15 р. до н.е. почалась війна в Паннонії. Паннонців-іллїрійців захищали дві швидкі ріки – Драва і Сава. Війну проти паннонців очолив Марк Віпсаній Агріппа, а після його смерті – Тіберій. Небезпека цієї війни зростала через близькість театру воєнних дій до Італії. Паннонці були розбиті, а їх зброя, всупереч військовому звичаю, була не спалена, а зламана і кинута в річку, щоб застрашити тих, які ще чинили опір (Flor., II, 24; IV, 12,8-9).

Таким чином вирішальним у здійсненні планів Августа став 15 р. до н.е., коли після розгрому скордисків Тіберій вийшов на середній плін ріки Дунай (Dio Cass., 54, 31, 3.). Одночасно з Тіберієм відзначився намісник об'єданого Іллїрика Публій Сілій Нерва, що скорив паннонців і нориків. Спільні дії двох полководців призвели до утворення плацдарму для експансії в напрямку дунайських земель. Взагалі з цього часу на дунайському та рейнських напрямів експансії стала панувати тактика одночасних охоплюючих походів, які закінчувались з'єднанням двох римських армій на ворожій території, що планувалася під анексію.

Десь близько 13 р. до н.е. велике антиримське повстання почалось у Фракії. Три роки римські війська під командуванням Луція Кальпурнія Пізона вели важку боротьбу. Врешті-решт місцеві племена були підкорені, царем Фракії було поставлено Реметалка, який спирався на підтримку римлян, а Пізон був залишений у Фракії як намісник Августа (Dio Cass., 54, 34, 5-6; Flor., II, 27; IV, 12, 17; Vell. Pat., II, 98, 1-2). Після смерті Реметалка владу над однією частиною фракійців Август віддав його брату Рескупоріду, а над іншою – його сину Котісу (Тас., Ann., II, 64).

Головне бажання римських імператорів в цих балканських кампаніях полягало в прагненні зробити дружні царства кордонами Римської імперії на підступах до земель Карпатського регіону. Для цього існували різні форми клієнтської залежності. Рим намагався використати вождів і царів з варварських племен як представників імператорської адміністрації та в ролі “буфера” проти інших племен. Варварські царі швидко погоджувались із залежністю від Риму. Тоді вони користувались не лише підтримкою з боку Риму (моральною, економічною та військовою), але часто і римським громадянством на випадок непередбачених ситуацій.

Тим часом, землі, що потрапили під контроль римлян, почали турбували своїми набігами гето-даки з-за Дунаю. Коли ріка вкривалась кригою, вони переходили на правий берег і спустошували околиці. У гето-даків у цей час вже було досить розвинуте виробництво заліза (Фєдоров, Полевой, 1984, с.65). На півдні Трансільванії в горах Ораштіє, даки створили в I ст. до н.е. оборонну систему фортець та інших укріплень. В добу Бурєбісти північнодунайські і частину південнодунайських фракійських племен були вже об'єднані. На якийсь період часу дакам удалося поширити своє панування на обох берегах Дунаю, що підтверджується археологічними джерелами. Дакійська кераміка і монети часу Бурєбісти походять з району Будапешту, досягаючи сучасної південної Словаччини.

Спадкоємним володінням Бурібісти була територія нинішнього Банату, де розташовувалася його столиця Аргедава (Арцидава, суч. Вередія) (Ptolem., Geogr., III, 8, 4) і звідкіля він здійснював свої грабіжницькі походи на захід і схід Балканського півострова.

Однак у 45 р. до н.е. Бурібіста був убитий повсталими проти нього гетами, царство його розпалося на кілька самостійних частин. Військові експедиції, що йшли за Августа мали на меті заспокоїти лівий берег Дунаю, щоб не піддавати нападам правобережні провінції Рима. Експедиції направлялися не проти даків узагалі, але проти окремих дакійських племен. За Августа були переможені троє вождів даків (duces) (Suet., Aug., 21). Отже, держава даків як єдине ціле тоді ще не існувала. Двоє з вождів – Котізон і Дікомес – відомі в джерелах цього часу. Котізон тримався миру з Римом, і з ним був укладений союз, у забезпечення якого Август обіцяв віддати Котізону в дружини свою дочку Юлію (Suet., Aug. 63), а Дікомес підтримав Антонія. Укладений союз з Котізоном датується 30 р. до н.е. (Patsch, 1932, s.60). Сам він загинув у сутичках між даками, а Дікомес потрапив у полон до Августа. Під владою Котізона знаходилися гірські області країни даків (Istoria..., 1960, p.289). Флор повідомляє про те, що даки Котізона засіли за горами і роблять набіги через замерзлий Дунай (Flor. II.28.18-19). Як вважав А.Мочі, влада Котізона поширювалася на обидва береги ріки (Mócsy, 1966, old.101-102).

Розглянувши дії римлян, ми повинні охарактеризувати і ті процеси, які це просування спричинило. Згідно з планами імператора Дунай повинен був стати плацдармом для наступу в напрямку Середньої та Східної Європи. Ще у 36 р. до н.е. Октавіан, після завоювання іллірійців, планував війну проти даків, венедів, бастарнів (App., III, 22.).

З самого початку Рим зіткнувся з активністю варварських племен на дунайському напрямку. В межах придунайських земель вже йшли процеси формування потужних племінних союзів та протодержавних об'єднань. У 29 р. до н.е. намісник Македонії Марк Ліціній Красс змушений був відбивати навали бастарнів і даків, а у 13 – 11 рр. до н.е. римляни захищали Східну Фракію від сіалетів та бессів (Колосовская, 1961, с.80-89).

На рубежі нашої ери Секст Елій Кат переселяє в межі Мезії 50 тис. гетів (чи скоріше гето-даків), що заселяли землю за Дунаєм. Швидше за все, ці події відбувалися в 1 – 4 р. н.е. (Syme, 1971, p.54). Проти даків був надісланий Гней Корнелій Лентул, намісник Іллірика, який відкинув їх за Дунай. Завдання Лентула полягало в тому, щоб витиснути “даків на інший, лівий берег Дунаю і зміцнити свій, установивши на ньому сторожові пости (praesidia)” (Златковская, 1951, с.43). Гнею Лентулу за цю перемогу було надано консульство і тріумфальні відзнаки. Дехто з дослідників вважає, що було навіть створено плацдарм на правому березі річки в районі сучасної Олтенії (Flor., II, 28-29).

Страбон повідомляє про іншу кампанію проти даків, згадуючи про збір на річці Марісос (суч. Муреш) римського війська (Strabo, VII, 3,13). Досягти цієї ріки було можливо у випадку, якщо правий берег Дунаю в якійсь своїй частині належав римлянам і був укріплений спорудженнями Лентула. Направлялася ця експедиція, мабуть, не проти даків узагалі, але проти одного чи декількох дакійських племен (gentes Dacorum) (RGDA, 30).

Паралельно з просуванням з південного-заходу та півдня до Карпат відбувалася експансія і на рейнському, чи германському напрямку. Активні бойові дії вів Рим на півночі з германськими племенами. У 16 р. до н.е. римський полководець М.Лоллій зазнав поразки від племені сугамбрів, причому було втрачено орла V легіону. Для організації боротьби з германцями було призначено пасинка Августа Друза. Війська під його командуванням перейшли Рейн і підкорили ряд германських племен. Друз першим з римських воєначальників здійснив плавання Північним (Балтійським) морем, а щоб скоротити цей небезпечний шлях він наказав прорити канал від Рейну до озера Флево. Крім того Друзом було розпочате будівництво дамби на Рейні. Друз дійшов до Ельби, проклав шлях у Герцинські гори (тер. суч. Моравії). Вздовж річок Ельби, Везера та Мозеля були поставлені дозорні пости, більше 500 укріплень було споруджено вздовж самого Рейну. Однак у 9 р. до н.е. Друз упавши з коня помер у літньому таборі, який з тих пір стали називати “Проклятим” (Flor., II, 30; IV, 12, 26-28; Suet., Claud., 1,3; Vell. Pat., II, 97, 3).

Практично досягнути середньої течії Дунаю римлянам вдалося лише в результаті війни Тіберія (12 – 9 рр. до н. е.) (Колосовская, 1973, с.39-57). Власне в ході цієї кампанії і відбулась офіційна анексія Паннонії, яку слід датувати або 11 або 8 р. до н.е. (Колосовская, 1973, с.211; Mócsy, 1974, р.33-34). Завоювання Паннонії мало велике військово-стратегічне значення. Воно призвело до виходу римлян на правий берег Дунаю, який утворив лінію захисту і кордон з варварськими племенами. Особливо важливим стало захоплення опорних пунктів на правому березі Дунаю та переправ. Захоплення міста Карнунт дозволило проводити військові походи проти задунайських племен на Середньому Дунаї. Не випадково ця подія знайшла відображення й у політичному маніфесті Августа (RGDA, 30).

Після захоплення Карнунта став можливий перший похід проти германських і кельтських племен Карпатського району, що був здійснений Марком Вініцієм і на першому етапі розглядався як складова частина германської кампанії Друза (ILS 8965; Dobó, 489). Про цей похід розповідає тускуланська елогія (ILS 8966; Dobó, 381). В межах статті хотілося б торкнутися доказів, які не дозволяють нам погодитися з традиційним читанням цього напису. У свій час Ю.К.Колосовська робила висновок про правомірність трактування напису на підставі думок О.Домашевського (Domaszewski, 1914, s.71-72) на підставі послідовності перемог над племенами (Колосовская, 1973, с.19). Але це тлумачення напису не відповідає дійсності. Якщо прочитати напис по-новому: “M. Vinicius P. filius, consul XV, vir, sacris faciundis, praetor, quaestor legatus propraetore Augusti Caesariis in Illyrico, qui trans flumen Danivium missus Quadorum (а не Dacorum – О.Бандровський) et Basternarum exercitum vicit profliga vitque Cotinos, Osos, Voios (що цілком укладається в у відколотий текст – О.Бандровський), Teuriscos et Anartios imperia populi Romani et Augusti Caesaris perferre coegit”, то усі моменти й етнічного і військового характеру будуть дотримані. Текст напису наступний: “Марк Вініцій, син Публія, консул, квіндецемвір, претор, квестор, намісник у ранзі пропретора Августа Цезаря в Іллірику, будучи посланий за Дунай, розбив військо квадів і бастарнів, приборкав котинів, озів, (боїв), таврисків і анартів, змусивши ці племена визнати владу Римського народу й Августа Цезаря”. Під час походу Марк Вініцій

зіткнувся з германським плем'ям квадів, яке розмістилося у західній частині Карпатського регіону. Під тиском квадів кельти-котини зайняли райони Північної Словаччини, на північ від них розміщалися бастарни (латенська культура в Малопольщі); ози і бойї займали район коліна Дунаю, а тевриски - райони Східної Словаччини. Анарти, саме далеке від плину Дунаю плем'я, знаходилося в районі гір Трансильванії. Таким чином, полководець Друза пройшов через землі Словаччини, Угорщини і заглибився в межі нинішньої Румунії рухаючись назустріч основним силам, що перекидалися з Верхньої Мезії (сам Друз). У трактуванні напису є серйозна розбіжність з російською дослідницею Ю.К.Колосовською. Вона вважає, що похід розпочався з Верхньої Мезії і читає назву перших племен, “даки” (Колосовская, 2002, с.59-60). Напис викликав багато суджень про особистість намісника, про дату його походу за Дунай, про порядок названих у написі племен, а також про те, з якої провінції (Норік, Мезія, Паннонія) розпочався цей похід.

Якщо виходити з порядку названих у написі племен, то першими названі даки і бастарни, яких римляне могли досягти тільки зі сходу Дакії, як вважала Ю.Колосовська. Якщо ж племена даків названі помилково, а серед племен першими згадані котини та квади, то римляни могли виступити з заходу. А. Премерштейн вважав, що похід Вініція за Дунай відбувся у 14 р. до н.е. з Карнунта в Норіку. На думку К. Пача, похід міг бути здійснений з південного сходу Паннонії у 10 – 9 р. до н.е. А.Мочі припускав, що похід Вініція був здійснений у 10 р. до н.е. з території Верхньої Мезії (Premmerstein, 1904, s.215 u folg.; Patsch, 1932, s.103-108; Mócsy, 1974, p.532,543-544). Ми схилиємося до думки А.Премерштейна та К.Патча, які вважають, що похід цей розпочався з півночі (Норік чи Паннонія), а не Ю.Колосовської та А.Мочі (Верхня Мезія).

У написі сказано про квадів і бастарнів, що вступили в правильний бій з римлянами (*exercitum vicit*). Ймовірно, похід проти бастарнів і квадів починався окремо від рейду проти котинів, озів, таврисків, анартів, тому що про них сказано, що вони були лише приборкані (*profligavit*). В той же час можна припустити, що з Верхньої Мезії діяв Друз, який рухався в напрямку саме даків, проте назустріч Вініцію.

Перший запобіжний похід намісника Марка Вініція в 10 – 9 рр. до н.е. примусив кельтські племена зберігати спокій і не вступати у об'єднання проти Риму. Особливо це стосувалось племен котинів, озів, теврисків та анартів. Паралельно з цим походом була здійснена операція по нейтралізації даків. Тіберій та Друз долиною ріки Марош вторглися у землі гето-дакійських племен і дійшли до міста Апул (Колосовская, 1973, с.210). Підставою для такого твердження служить згадка Флора про те, що в результаті дій Друза “непроглядний доти і непрохідний Герцинський ліс став... доступним для людей” (Flor., III, 30). А ми знаємо, що в поняття “Герцинський ліс” античні вкладали свідчення про Західні Карпати. Іншим доказом того, що Вініцій дійшов до анартів, що живуть на території гето-дакійських племен, є рядок “Втішливої елегії до Лівії”, що розповідає про військові успіхи Друза і Тіберія. У ній повідомляється про те, що “свідком доблесті” Друза є “... дакійський Апул, що знаходиться на краю світу (цей ворог живе зовсім близько від Понту)” (Ovid., *Consol. ad Liviani*, 385-391). Ця елегія приписується Овідію і є конкретним доповненням подій початку I ст. до н.е. Тут відразу потрібно

підкреслити, що об'єднання двох етносів в цей час було неможливим, через кельто-фракійське протистояння у попередні часи.

Потрібно сказати, що до аналогічного прочитання елогії схилилися, крім А.Премерштейна (Premerstein, 1904, s.207), А.Гнірс (Gnirs, 1976, s.116-119) і Р.Сайм (Syme, 1971, p.30), який, однак припускав, що похід був розпочатий з Аквінка. Але швидше за все похід Вініція розпочався з Карнунту, а похід Друза після об'єднання з Тіберієм закінчився в Аквінку.

Об'єднання бастарнів, назване Страбоном філами, являло собою конфедерацію декількох племен. Страбон розміщує їх на кордоні з даками і гетами (Strabo, VII, 3, 17). До гетів їх відносив Аппіан (App., Mac., XVI, 1, 2). Полібій, Лівій і Плутарх вважали бастарнів кельтами (Polyb., XXV, 6; Liv., 44, 26, 11; Plut., Aem. Pav., IX.). До германців їх відносив Тацит (Tac., Germ., 46). Згідно з Діоном Кассієм, бастарни були скіфами (Dio Cass., 51, 23, 2-3). Птолемей розмістив бастарнів на північному сході Дакії і відніс їх до племен Європейської Сарматії (Ptol., Geogr., III, 5, 7; 10).

Безпосереднім результатом походу Марка Вініція і діяльності Друза в германських землях була політика загарбання земель на стику Рейну та Дунаю. Цю мету переслідували також війни Тіберія з кельтами (Dio Cass., 55, 28).

У 8 р. до н.е. для боротьби з германцями на Рейн був призначений Тіберій. Він повів кампанію досить успішно. Тіберій підкорив землі сугамбрів і майже привів їх до стану провінції, з сплатою податків, однак завоювання було не завершене. Десь між 7 і 2 рр. до н.е. Луцій Доміцій Агенобарб перейшовши Дунай, нашттовхнувся на плем'я гермундурів, що в той час шукали землі для поселення, і оселив їх на землях маркоманнів. Після цього він переправився з військом через Ельбу, дійшовши вглиб Германії далі, ніж будь-хто з його попередників. За це Луцій Доміцій був нагороджений тріумфальними відзнаками.

У 4 р. н.е. у Германію знову був надісланий Тіберій. Він розділив військо на дві частини. Командування над однією взяв на себе сам, а іншу – доручив очолити своєму легатові Сентію Сатурніну. Пройшовши з військом до Ельби, він зустрівся з посланим морем флотом. По дорозі Тіберій підкорив племена каннінефатів, аттуарів, бруктерів, херусків, форсував Візургій, перемиг хавків та лангобардів. Наступним завданням, яке постало перед Тіберієм, було завоювання держави Маробода – правителя маркоманнів. Останній під тиском римської експансії відійшов углиб Германії і зайняв рівнину оточену Герцинським лісом. Однак у цей час надійшла звістка про повстання паннонських та далматських племен.

Загальна чисельність племен та народів, що повстали, перевищувала 800 тис. Вони виставили майже 200 тис. піших воїнів і 10 тис. вершників. Верховне командування було зосереджено в руках трьох чоловік – Піннета і двох з однаковим ім'ям – Батон. Римські громадяни були знищені, торговці перебиті, у найбільш віддаленій області було знищено велику кількість вексилляріїв (vexillarii). Військові сили повсталих зайняли Македонію, інша частина їх мала напати на Італію, а частина повинна була захищати свої землі (Vell. Pat., II, 110, 3-6). У цій ситуації в Римі було вжито надзвичайних заходів. Придушення цього повстання було доручено Тіберію. Всього було виділено 15 легіонів і таку ж кількість допоміжних військ (Suet., Tib., 16, 1.). Діяв в бойових діях і великий загін фракійців, яких привів

цар Фракії Реметалк. Під час цієї війни був випадок, коли в одному таборі було зосереджено 10 легіонів разом з допоміжними військами (Vell. Pat., II, 112, 4; 113, 1). Врешті-решт, у результаті тривалої (майже три роки) і важкої війни, повстання було придушене.

Однак, римлян чекало нове важке випробування. Влітку 9 р. н.е., через кілька днів після придушення повстання паннонців і далматів, надійшла звістка з Германії, де херуски знищили три легіони рази з полководцем – Квінтілієм Варом, легатами і всіма допоміжними військами. Вар покінчив життям самогубством, його відрубана голова була надіслана повсталими Марободу, а той відправив її в Рим (Dio Cass., 56, 18-24; Flor., II, 30; IV, 12, 31-38; Suet., Aug., 23,1; Vell. Pat., II, 117-119). Трагедія відбулась у Тевтобурзькому лісі, де ще довго після неї лежали непоховані останки римських легіонерів. Поразка Вару стала серйозним ударом по престижу Рима в германському світі.

Від Т.Моммзена тягнеться думка про те, що після поразки в Тевтобурзькому лісі імперія на Рейні та Дунаї перейшла до оборони (Моммзен, 1941, с.52-64). Такого погляду дотримуються і сучасні дослідники. Ці помилкові погляди були характерні і для радянської історіографії (Див.: Бандровський, Петречко, 1996, с.6). Однак і після поразки Вара значна частина правого берега Рейну залишалася римською. К.Уеллс, спираючись на данні про стоянки германських легіонів та їх розташування біля кордонів імперії, підкреслює, що стратегія Августа мала постійний завойовницький характер. І.Манн вважає, що Рейн і Дунай були для римлян не природними кордонами, а тимчасовим рубежем, на якому став можливий короткочасний відпочинок. Цю ж думку підкреслив Р.Сігер, а згодом П.Гарнсей та Р.Саллер (Див.: Петречко, 1998, с.87).

Вже в 10 р. н.е. римляни відновили активні дії в Германії. Було сформовано новий перший легіон (legio I) і відправлено його на Рейн, де Тіберій, який очолив усі германські війська, видав йому відзнаки. Загальна чисельність військ на Рейні зросла до восьми легіонів. Два легіони були відведені з Реції і чотири з Іспанії та Іллірика. Тіберій перш за всі зміцнив позиції римлян у Галлії, посилив опорні пункти, після чого переправився через Рейн. Підготовку до форсування ріки було проведено дуже ретельно. Було точно визначено, що слід брати з собою із припасів. Тіберій особисто, стоячи на березі перед переправою, оглядав кожен віз, чи немає там чогось зайвого. Заглибившись на значну відстань, Тіберій будує дороги, спустошує поля та спалює поселення тих, хто виступив проти Риму.

Наступного року Тіберій знову вступив в Германію, причому разом з легіонами активно діяв і флот. Важливим результатом цих операцій було перш за всі те, що удалося відвернути заворушення в Галлії, які назрівали. Повернувши в Рим Тіберій відсвяткував тріумф. Наступним його призначенням була Іллірія, куди, однак, він не доїхав, через звістку про смерть Августа. На Рейн було надіслано племінника Тіберія, всиновленого їм Германіка. Смерть Августа супроводжувалась заворушеннями в легіонах Германії та Іллірика. Германік, використовуючи флот і допоміжні загони хавків, пройшов територією бруктерів і спустошив землі між ріками Амізією і Лупією, неподалік від Тевтобурзького лісу.

У Тевтобурзькому лісі воїни Германіка віддали належне тілам полеглих легіонерів Вара і повернули один із захоплених германцями штандартів. Трофей,

споруджений у 16 р. за наказом Германіка після його перемоги над військами Армінія, Інгвіомера і їхніх союзників, проголошував про скорення всіх народів між Рейном і Ельбою (Тас., *Ann.*, I, 57-58; II, 22, 25; *Dio Cass.*, 57, 18; *Suet.*, *Calig.*, 3). На цьому завершується кампанія 16 р. у Германії. Не зважаючи на те, що Германік просив дати йому ще рік для завершення справ у Германії, Тіберій наполегливо пропонував йому повернутись. Германіку нічого не залишалось як повернутися у Рим, де він відсвяткував тріумф (*Suet.*, *Calig.*, 1, 1; Тацит, *Анналы*, II, 26; Веллей Патеркулл, II, 129, 2).

У 17 р. н.е. на лівому березі Рейну було утворено дві провінції: Германія Верхня (*Superior*) та Германія Нижня (*Inferior*). Обидві стали імператорськими провінціями, якими керували консуляри. Припинення римського наступу в Германії було рівнозначно відмові від грандіозної спроби підпорядкування усього варварського заходу (тобто всієї Германії), розпочатої Августом (Егоров, 1984, с.117-118), хоча окремі сплески завойовницької активності Рима траплялися і пізніше.

Ряд сучасних дослідників навіть переконані, що в добу Тіберія йшла мова про дві лінії зовнішньої політики Римської імперії. Це лінія Тіберія і Германіка (Вержбицкий, 2002, с.134-145). Похід 14 р., розпочатий Германіком відразу після придушення солдатського заколоту, поклав початок серії експедицій, метою яких було здійснення задуманого ще Августом плану анексії Германії. Тіберій нібито віддає перевагу активності на Дунаї (у напрямку Карпатського регіону).

Корнелій Тацит у цьому зв'язку говорить про те, що Тіберій ніби-то заздрив Германіку і взагалі не занадто піклувався про розширення кордонів імперії (*Тас.*, *Ann.*, II, 26; IV, 32). Очевидно, якась частина істини в його заяві є, однак, у настільки категоричній формі вона, мабуть, неприйнятна. За Августа Тіберій довго воював в Германії, зробивши туди дев'ять походів, і міг вважати підпорядкування цієї провінції своєю особистою справою, тим більше, що заради здійснення цієї мети загинув його брат Друз. І якщо він усе-таки вирішив відмовитися від завоювання Германії, то, треба думати, це рішення далось йому нелегко, і було прийнято не під впливом заздрості до успіхів племінника, а виходячи з інтересів очолюваної їм імперії, як їх розумів Тіберій.

Сучасні дослідники бачать у прийнятому Тіберієм рішенні результат вірної оцінки ситуації, багато в чому, заснованої на особистому досвіді. Роки інтенсивних військових компаній, можливо, могли б привести до підкорення германців, проте утримання їх у підпорядкуванні Риму ставило ще більшу проблему, ніж завоювання.

Першим серйозним ускладненням для здійснення анексії земель Германії, яку планували Август та Тіберій стали германські союзи племен. Їх розвиток був прискорений фактором сусідства з Римом. Земельні ділянки членів германських громад переходили в користування іншої родини, що складається з кривих родичів. Наділ міг бути наданий і в іншому місці, якщо в минулому він був незручний для обробки. наприклад, через замаренність, чи іншу причину, якщо мова йшла про земельний наділ вождя. Подібне наділення землею вождів у більшій кількості й у кращому місці (*quantum et quo loco*) приводило до того, що вона поступово переходила в їхнє власне володіння. На цій економічній основі і виникала монархічна влада в більшості варварських королівств.

Август переселив у провінцію Германію самих свевів, а також сугамбрів, розмістивши обидва племені на землях лівого берега Рейну (Suet., Aug. 21, 1). Ці події знайшли відображення в “Діяннях” Августа, складених самим імператором. У них говориться, що цар свевів-маркоманнів (його ім'я в написі не зберіглося) домігся “дружби” з Римом. Такій “дружбі” передували часті військові зіткнення римлян зі свевами. Статус “друга Римського народу” був даний їм лише після того, як плем'я здалося на милість переможця. Ця історія свевів виходить за межі нашої теми, тому ми загостримо увагу на вивченні тих свевів, що у цей час переселень (I ст. до н.е.) проживали на Верхньому Дунаї, у колишніх володіннях бойїв.

Саме невпинна римська агресія та схильність германців до спустошення земель приводить до визначених етнічних переміщень у германському середовищі, а, можливо, і переселенню ряду інших племен в прикордонну смугу Карпатського регіону та на римську територію. Римляни прекрасно розуміли, що для захоплення територій, що лежать на лівому березі Дунаю, необхідно створити своєрідні клієнтські держави в германському середовищі (Kornemann, 1934, s.96-116). Для цього вони здійснюють набір германських вождів у римські допоміжні загони і деяким з них надають права римського громадянства (Strabo, VII, I, 3; Vell. Pat., II, 118; Tac., Ann., II, 9).

З цим процесом зв'язане переселення свевського племені маркоманнів, що відбулося в правління Августа, у 8 р. до н.е., і переслідувало мету зовнішньополітичного характеру. Маркоманни входили в об'єднання Аріовіста. Тацит ніколи не говорить про маркоманнів як про плем'я германське, і якщо згадує їх, то зараховує до свевських народів. Розповідаючи про них, він називає царя Маробода разом з царем Турдом “древніми і знаменитими з царів (свевів)” (ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Turdi genus) (Tac., Germ., 42). У Светонія Маробод навпаки виступає як германець (ut Marobodum Germanum) (Suet., Tib., 37, 4). До поселення на Дунай маркоманни займали території уздовж середнього плину Ельби. На Дунаї вони поселилися на колишніх землях бойїв, залучивши їхню територію в сферу панування свевів. Про це повідомляє Тацит, згадуючи, що в столиці Маробода Бойгемі (суч. Богемія, тобто Чехія) у стародавності знаходилася здобич свевів (Tac., Ann., II, 62), а тепер ці землі на Верхньому Дунаї лежали спустошеними через війни свевів і даків із племенем бойїв, коли “кожний міг захопити і перемінити місце свого проживання” (occiparet permutaretque sedes promiscuas) (Tac., Germ., 28, 42).

Безпосередньою причиною міграції маркоманнів на Дунай послужили походи римської армії Друза за Рейн, де в 11 – 9 р. до н.е. він воював із племенами херусків, хаттів, свевів і маркоманнів. Під тиском воєнних дій проти маркоманнів Маробод і прийняв рішення виселитися з берегів Середньої Ельби. Як повідомляв Веллей Патеркул, “сховавшись від більш сильної зброї, він може зробити більш могутньою свою власну” (Vell. Pat., II, 108). Під “сильною зброєю” Патеркул, природно, розумів римську.

Таким чином розпочинається переміщення племен. Свевське плем'я гермундурів на верхній Ельбі, вигнане зі своїх земель, було оселено в 1 р. н.е. Луцієм Доміцієм Агенобарбом на землях маркоманнів (Dio Cass., 55, 10a, 2-3). Помітимо, гермундури були прийняті маркоманнами у свою країну за звичаєм

гостинності, що підтверджує споріднені коріння обидвох племен. Війська Доміція Агенобарба перейшли Ельбу, не зустрівши опору.

Між ватажком херусків Армінієм та Марободом почав складатися союз – коаліція севських і германських племен. Спочатку Арміній і Маробод діяли спільно проти римлян, але незабаром їхні шляхи розійшлися. Сила і мужність обох вождів були рівні, але, додає Тацит, ім'я одного вождя було ненависно людям, у той час як ім'я іншого, що відстоювало волю Германії, знаходило підтримку і співчуття в народі.

Маробод орієнтувався у своїй політиці на Августа, лавіруючи між Римом і германськими і севськими племенами. Царський титул, що Маробод отримав від Августа, зобов'язував його проводити проримську лінію у середовищі германських племен (Dobias, 1960, p.155). Титул царя, римське громадянство та вершницький титул отримані від Риму, а також те, що саме Маробод приніс римлянам голову убитого херусками Вара, – ці усі засоби були використані ним для зміцнення своїх позицій у римському середовищі. “Це була людина, яка безперервно намагалася усталити свою владу, чим викликала невдоволення навіть у своїх співплемінників”, – так характеризував Маробода Веллей Патеркул (Vell. Pat., II, 108; порівн. 109; 119; порівн. Тас., Ann., II, 44; 46). У германців же він вважався, за словами Тацита, “зрадником інтересів батьківщини і поплічником Августа” (*proditorum patriae, satellitem Caesaris*) (Тас., Ann., XII, 45). Відношення Маробода до херусків було двоїстим. Він утримувався від надання їм прямої допомоги у боротьбі проти римських армій, що спустошували германські землі, хоча мав значне військо, що нараховувало 70 тис. чоловік піхоти і чотири тис. кінноти.

Успіх Армінія над римською армією похитнув авторитет маркоманнів і сприяв ще більшому впливу вождя херусків серед повсталих. Маробод же не виконав зобов'язання стосовно своїх союзників-римлян навіть тоді, коли римські війська здійснювали каральні експедиції проти германців. У вирішальній битві з римською армією під командуванням Германіка під Ідіставізо (поблизу нинішнього Бюгенбурга на Везері) херуски потерпіли поразку. У сутичці отримали поранення обидва ватажки херусків – Арміній і Інґвіомер, дядько Армінія з боку батька. Залишившись насамоті, тому що потім Інґвіомер перейшов на бік Маробода, Арміній усе ще продовжував боротьбу з Римом на чолі загону своїх однодумців. Він піддавався переслідуванню з боку германської знаті, і через зраду останньої загинув у 19 р. (Timpe, 1970, s.34).

Об'єднання племен навколо Армінія дійсно викликало згуртування ворожих Риму сил за Рейном. І дійсно може бути, як помітив Тацит, обидва вождя – і Арміній і Маробод – виборювали право царської влади над племенами, що входили в їхні союзи і тому боролися між собою. Їхні вчинки були суперечливими по відношенню як до Риму, так і один до другого. Їхня лінія поведінки ґрунтувалася на простому засобі – династичних шлюбах знаті племен. За допомогою таких шлюбів племена намагалися залучити на свою сторону то одні, то інші сили.

Коли ця політика не принесла очікуваних результатів, а швидше за все після відмови Маробода виконувати союзницькі зобов'язання, Тіберій починає планомірну підготовку до захоплення території його царства. У взаєминах з імперією Маробод демонстрував не тільки силу, але й волю до опору. Його послі

подекуди вели переговори з римлянами як рівні з рівними. Маробод надавав притулок племенам і окремим людям, що перебігали до нього від римлян. Усі це створювало загрозу Германії, Паннонії, Норику та й самій Італії, адже від меж Італії до території контрольованої Марободом було всього 200 миль.

Паннонсько-далматинське повстання і поразка Вара не дозволили здійснити ці плани в часи Августа, і до 20 р. римляни не починають у цьому районі активних дій. Район Нижнього Дунаю часто перебував під загрозою навали з боку варварського світу. Племена прагнули досягти римських меж. Тим більше ситуація загострилася з появою на Дунаї нової політичної сили в особі сарматів. Про рух сарматів до Дунаю відомо від часів Тіберія, коли в провінцію Мезію вторглися даки і сармати (Suet., Tib., 41). Цю подію пов'язують з язигами-метанастами, переселенцями з Північного Причорномор'я в область сучасного Банату. Їхнє поселення на Дунаї відбулося з дозволу римського уряду (Alföldi, 1939-1940, s.528 u. folg.), щоб убезпечити імперію від вторгнення даків (Мочи, 1954, с.124), під час правління Тіберія, чи Клавдія (Fitz, 1963-1964, s.80 u. folg.).

У Римі безумовно, діяльність Маробода сприймалася як загроза римському пануванню на Дунаї. Позиції Рима в Нориці і Паннонії, у тих провінціях, що були завойовані зовсім недавно, виявилися послабленими. Лояльність населення цих земель залежала від політичної обстановки серед задунайських племен. Влада Маробода спиралася на силі не тільки маркоманнів, але і тих племен, що рушили до Рейну і Дунаю разом з ним. Його союзниками були великі свевські племена – лугії і семнони. З їхньою допомогою він і створив свою державу силою і угодами.

Залежність племен від Маробода виявлялася, зокрема, у тому, що підлеглі йому царі і вожді були зобов'язані поставляти війська для військових дій проти як Риму, так і ворожих племен. Під його владою знаходилося об'єднання племен, що скріплювалося, мабуть, самою ідеєю царської влади. У його підпорядкуванні виявилася велика територія: від Верхнього Дунаю та Верхньої Ельби до Карпат включно, а в сферу його впливу входили континентальні готи, що жили на Віслі, а також сігінни на Середньому Дунаї (Vell. Pat., II, 108).

Для утримання племен в покорі Маробод створив сили, що мали охороняти його державу, майже на рівні римського війська. Для наступу на Маробода, спланованого Августом в перших роках н.е. було виділено 12 легіонів. Планувалося охопити його царство двома ударами з півночі і півдня. Тіберій доручив повести на Маробода кілька легіонів Сентію Сатурніну “per Cattos, excisis continentibus Hercyniae silvis”. Сам же повів іллірійські легіони від Карнунта, ближнього пункту в Норику (Tac., Germ., 44). Розраховуючи на тривалу кампанію, біля Дунаю було вже підготовлено зимові табори. Тіберій вже перебував на відстані п'ятиденного переходу від ворожих постів. На такій же відстані від супротивника перебували легіони доручені Сатурніну, які через кілька днів мали з'єднатися у визначеному місці з основними силами римського війська.

Утім, союз племен Маробода був не досить згуртованим; племена нерідко ворогували між собою, а для дозволу конфліктів удавалися до допомоги Риму. Так, у правління Тіберія свеви, підвладні Марободу, запросили допомоги римлян у боротьбі з херусками (sed Suebi praetendebantur, auxilium adversus Cheruscos orantes) (Tac., Ann., II, 44). До Армінія також перебігли на останньому етапі його боротьби

свевські племена – лангобарди і семнони. Натомість до Маробода перейшов загін залежних від Армінія воїнів, на чолі яких стояв вождь херусків Інґвіомер. Перехід цього загону свідчив про нестабільність королівств германців. Соціальний статус воїнів загону Інґвіомера характеризується в літературі як клієнтела, побудована на кривній спорідненості.

Те що не вдалося в добу Августа зробити силою, Тіберію вдалося здійснити дипломатичними методами. Реалізатором цієї політики став Друз, направлений в Іллірик для спостереження за ситуацією (Тас., *Ann.*, II, 44-46). Друз виявив себе кмітливим дипломатом і зумів спрямувати германський конфлікт у вигідне для Рима русло. Серед знаті свевського союзу виникла змова, на чолі якої встала знатна молодий аристократ з племені готів (або готонів) Катувальда, який в свій час втік від Маробода. Він безумовно спираючись на підтримку Риму, у 18 р. вдерся в землі маркоманнів на Дунаї, їхніх вождів підкупив і вступив з ними в союз, а потім ввірвався в столицю королівства – місто Бойгем і захопив розташовану тут цитадель.

У діях Катувальди дехто з дослідників вбачав перший вихід на арену в районі Дунаю готів. Проте його виступ з району Вісли навряд чи був акцією одної особи та однієї племінної дружини, тим більше що Тацит назвав його не вождем, а знатною особою (*nobilis iuvenis*) із племені готонів (Тас., *Ann.*, II, 62). Про підтримку Риму говорить той факт, що пізніше Катувальда не повернувся додому на Схід, у землі на Віслі, а, вигнаний гермундурами, був оселений римлянами не в Італії, як Маробод, а в Нарбонській Галлії. А тих представників знаті, які супроводжували Катувальду і Маробода розмістили в Паннонії, на правому березі Дунаю (Тас., *Ann.*, II, 62-63; Dobias, 1960, s.124).

Залишений усіма своїми прихильниками, Маробод переправився через Дунай у Норик і написав лист Тіберію (Тас., *Ann.*, II, 62-63). Він був милостиво прийнятий і отримав помешкання в Равенні. Більш того, римляне дали зрозуміти, що у випадку, якщо свеви почнуть проявляти свавілля, царська влада буде йому повернута. 18 років він прожив в Італії на положенні почесного бранця. Але потреби потреби в ньому так і не виникло, і він помер, так і не побачивши батьківщини.

Проте, королівство Маробода після змови Катувальди довго не проіснувало. Катувальду розгромили. Головував свевами у цій війні вождь гермундурів на ім'я Вібілій. Після перемоги колишнє королівство було поділене на кілька частин: на володіння гермундурів, свевів-маркоманнів і квадів – усі ці племена свевського походження. Таким чином, спроба створити сильне державне об'єднання свевських племен на Дунаї, як це було зроблено Марободом, поблизу римських кордонів, була припинена. За свої дипломатичні успіхи Друз отримав тріумф (*Vell. Pat.*, II, 129; Тас., *Ann.*, II, 62-64).

Після падіння Маробода від його залежності звільнилися як свевські племена, так і германські. Розуміючи силу об'єднаних германців, римляни намагалися створити сітку буферних, вассальних королівств використовуючи амбітні міркування верхівки племінної знаті. У ході внутрішніх безладь і міжусобиць із середовища свевів відбувається помітне виділення іншого племені – квадів (Kolnik, 1963, s.339 u. folg.). Квади займали регіон нинішньої Словаччини. Відзначимо, що

їхній цар Ванній отримав владу також за допомогою Рима (*dato rege Vannius gentis Quadorum*) (Тас., *Ann.*, II, 62).

Дискусійним питанням на сьогодні залишається оцінка так званого “германського” походу Калігули. Дехто розглядає його як досить вагому акцію. Інші вважають, що дії Калігули звелись до маневрування, заходів по покращенню дисципліни і незначних операцій (Егоров, 1985, с.183). Зі слів Светонія можна зробити висновок і про спонтанність рішення Калігули щодо походу в Германію, і про виношування ним тривалий час цього задуму. Щодо причин походу, то їх могло бути аж чотири:

- необхідність завдати випереджаючого удару змовникам, що намагались заручитись підтримкою германських легіонів;
- підготовка вторгнення в Британію;
- викачування матеріальних ресурсів з Галлії та лівого берега Рейну;
- вирішення якихось тактичних завдань на правому березі Рейну.

Останнє могло бути пов'язане з набігами германських племен. Зокрема Гальба, призначений легатом Верхньої Германії замість Гетуліка, за словами Светонія, зупинив варварів, що прорвалися вже до самої Галлії. Щодо бойових дій Калігули в Германії, то можна з певністю стверджувати лише деякі моменти. Перш за усе на Рейн було стягнуто значні сили з багатьох провінцій (Suet., *Galba*, 6, 3.). Через Рейн було наведено мости і значні сили римських військ діяли на правому березі ріки. Разом з тим можна припустити, що германські племена не наважувались вступати в якісь сутички з великими силами римлян, вважаючи за краще завчасно відійти. Через це Гай не зміг знайти реального проєкту для атаки і проводив з легіонами польові навчання. Тому в суспільстві з іронією сприйняли підготовку до його тріумфу (Suet., *Calig.*, 22, 1). Разом з тим, слід зазначити, що сам Гай тріумф відмінив і вступив в Рим лише з овацією. Якихось змін у взаєминах Риму з германськими племенами в Карпатському регіоні за час правління Калігули не відбулось.

У 47 р. н.е. до Клавдія звернулось плем'я херусків з проханням прислати їм нащадка їхніх царів Італіка, що проживав у Римі і був римським громадянином. Причиною цього звернення було ті, що їхня знати була винищена в ході усобиць. Батьком Італіка був брат Армінія Флав, матір'ю – дочка Актумера, вождя хаттів. Клавдій пішов назустріч цьому проханняю і давши Італіку гроші і охорону, відправив його до херусків. На початку 40-х років були проведені операції на Рейні. Спочатку Корбулон очищує плин ріки за допомогою трірем, а потім підступно організовує вбивство вождя хавків Ганнаска. Корбулон вже будував укріплений табір на землі ворога, коли йому було вручено листа Клавдія, яким заборонялось розпочинати в Германії нові військові акції і, більше того, відвести війська на лівий берег Рейну. Клавдій надав Корбулону тріумфальні відзнаки (Тас., *Ann.*, XI, 19-20).

Ванній був поставлений царем над свевами (*Vannius Suebis a Druso Caesare inpositus pellitur regno*) (Тас., *Ann.*, XII, 29), але був скинутий через розбіжності у власному оточенні (*domesticis discordiis*). У 50 р. н.е. після досить тривалого правління у боротьбу за царську владу вступили царі, знать і вожді племен (Бандровський, 2000, с.38). У змову проти Ваннія були втягнуті родичі царя – діти його сестри Вангійон і Сідон. Рушійною силою змови стали лугії і гермундури, яких

Тацит назвав “незліченною силою”, і які рушили проти Ваннія, у результаті чого він був вигнаний із країни і знайшов притулок на римському березі. Римляни не втручалися в події на Дунаї і не надали йому ніякої військової допомоги, але прийняли вигнанців і оселили їх у Паннонії (Колосовская, 1973, с.209-210). Наміснику Паннонії Папеллію Гістру було наказано виставити вздовж Дуная один легіон і загони допоміжних військ для допомоги переможеним і залякування переможців, якщо вони спробують порушити кордон і мир в римських володіннях.

Сталося це напевно у добу Нерона і отже за 30 років правління Ванній перетворився на досить потужного правителя грабуючи сусідів (перша причина повалення) (Тас., Апп., XII, 30) і небажаного своєю міццю для Риму (друга причина). Останнє підтверджувалося наміченим союзом квадів з сарматами-язигами. Справа в тому, що піхота у Ваннія була власна, кіннота – із сарматського племені язигів. Царство Ваннія розділили між собою Вангійон і Сідон, які зберігали згодом постійну лояльність щодо Риму (Тас., Апп., XII, 29-30).

Перипетії боротьби з гето-дакійськими племенами дозволили Риму детально вивчити ситуацію в Карпатському регіоні. Сармати-язигі, які заселяли Тисо-Дунайську низовину виявилися ненадійними союзниками-клієнтами. Угорський вчений А.Мочі вважає, що прихід язигів варто зв'язати з походом Лентула і датує його 10 р.н.е. (Mócsy, 1974, р.33). Лентул утримав за повідомленням Флора, язигів на річці Дунай (Danuvius), тобто на верхній ділянці його течії (Flor., II, 29). Можливо, переселення 50 тис. гетів Елієм Катом звільнило територію на південь від Південних Карпат, де і утворився прохід для сарматів-язигів. Ці повідомлення узгоджуються з інформацією Страбона, який говорить, що сармати-язиги живуть по обидва боки Істру, тобто нижньої течії Дунаю (Strabo, VI, 3, 17.). Пліній Старший розповідав, що язиги заселили землі між Дунаєм і Тисою, вигнавши з цих районів даків (Plin., HN, IV, 80). Про переселення язигів говорить і Птолемей (Ptol, III, 7).

Райони поселень ранньої сарматської культури на території Угорщини дозволяє обмежити з півночі район проживання язигів горами Матра і Бюкк (Східна Угорщина) (Кехедьї, 1975, с.323-325). В районі цих гір колись мешкало іллірійське плем'я озів, яких язиги зробили своїми данниками. Це розміщення язигів підтверджує і поділ Паннонії на дві частини, який був пов'язаний з завданнями боротьби з квадами (Верхня Паннонія) і язигів (Нижня Паннонія) (Mócsy, 1974, р.92-93).

У період правління Нерона Рим був досить активним на Дунаї. Джерелом подій, про які піде тепер мова, являє собою елогія Тіберія Плавтія Сільвана Еліана, високопоставленого сановника на службі Римської імперії. Напис перелічує етапи його сенаторської кар'єри (Dobo, 840). Сам Веспасіан вимовив похвалу в сенаті успіхам Плавтія Сільвана в Мезії і на Понті. Ми зупинимося на тій частині напису, у якій мова йде про дії Плавтія Сільвана як намісника Мезії.

Терміни намісництва Плавтія Сільвана в Мезії визначаються по-різному. Племена, переселені ним з лівого берега Дунаю на правий, вимальовуються по-різному. Сама послідовність дій за Дунаєм, а також їхнє відношення до подій під Херсонесом, тлумачаться також по-різному. Так, В. Пирван вважав, що Плавтії Сільван був намісником Мезії двічі - у 52 р. і в 53 р. (Párvan, 1926, р.128-129). К.Пач визначав його намісництво 60-тими роками (Patsch, s.164). На думку Д.Піппіді,

посаду намісника Мезії Плавтій Сільван займав протягом 10 років, з 57 по 67 р. Приєднання до імперії земель не було досягнуто: мова йде лише про замирення областей лівого берега Дунаю (Pippidi, 1967, p.559-561). У монографії В.М.Зубаря висловлюється думка, що похід Тіберія Плавтія Сільвана мав місце між 63 – 66 р. і проводився він у руслі зовнішньополітичних акцій Нерона (Зубарь, 1994, с.27). Дослідженням цього напису займався також П.О.Карышковский (Карышковский, Клейман, 1985, с.91).

Напис повідомляє: “Тіберій Плавтій Сільван Еліан, намісник Мезії в ранзі пропретора, переселив у провінцію більш 100 тис. чоловік з числа задунайських племен разом з їхніми дружинами і дітьми, вождями і царями для постачання податків. Він придушив рух сарматів, що розпочався, хоча велику частину війська відіслав в експедицію проти Вірменії. Невідомих досі і ворожих римському народу царів він привів на той берег, що захищав, щоб народи вшанували римські прапори. Він повернув синів царям бастарнів і роксоланів, царю даків – брата, захоплених у полон чи відбитих у ворогів. Від деяких з них він отримав заручників, чим зміцнив мир у провінції...” (Dobo, 840). Як бачимо, велику частину військового контингенту Мезії Плавтій Сільван відіслав у похід на Схід: Доміція Корбулона у Вірменію і Цезеннія Пета – у Парфію. Виходить, якщо легіони Мезії (VIII Августів, XI Клавдіїв, I Італійський, V Македонський) були відіслані з провінції, то вона дійсно позбавилася свого захисту, тому що її оборона була покладена на допоміжні війська.

Наступ племен виходив із східних і південних областей лівобережжя Дунаю. Він змусив бастарнів і даків вступити в сутички і з римлянами, і з сарматами. Як сказано в написі, Плавтій Сільван повернув родичів царям бастарнів і роксолан і брата – царю даків, захоплених чи поведених у полон (*regibus Bastarnarum et Rhoxolanorum filios, Dacorum fratrem captos aut hostibus ereptos remisit*). Виходить, усі племена, названі в написі (*ex numero Transdanuvianorum*), у результаті безладних зіткнень один з іншими опинилися в полоні й у римлян, і в сарматів, але були звільнені римськими військами. Напад сарматів (*motum orientem Sarmatarum*) було відбито. Можливо, роксолани стали тоді заручниками римлян і були розміщені на землях Валахії. Відповідно до напису, з лівого берега Дунаю на правий було переселено більш 100 тис. чоловік, і від племен були отримані заручники. Щодо переселених племен існують різні судження. В. Пирван вважав у числі перерахованих *Transdanuviam* – даків, сарматів і гетів, що жили в Мунтенії (Pârvan, 1926, p.111-112). На думку К.Дайковичу, дакійські племена були залишені за Дунаєм як захист римських рубежів, а переселені були гети, бастарни і сармати (Daicoviciu, 1960, p.176-177). Р.Вульпе також виключав даків з числа переселенців, замінюючи їх гетами з областей Південної Молдавії (Vulpe, 1960, p.321-323). Відсутність у написі гетів скоріше вказує на те, що до цього часу вони втратили колишній етнічний вплив і знаходилися під владою інших племен. Частина племен була оселена на правом березі Дунаю. Ми знаємо, наприклад, про племінну громаду на лімесі Верхньої Мезії *civitas Tricomenses*, утворену штучно; її виникнення зв'язують з подіями, зафіксованими в написі Плавтія Сільвана (Mocsy, 1970, s.28).

Напис Плавтія Сільвана повідомляє і про експедицію проти скіфів, у результаті чого була знята облога з Херсонесу. А зробити це римляни могли у випадку, якщо вони підступили до міста із суші, базуючись в тилу у Тірі чи Ольвії

(Дьяков, 1942, с.47). Обидва ці міста мали для Рима велике значення для захисту кордонів на дунайському березі, а також у самому варварському тилу. Вони лежали на окраїні варварського світу у придністровських і придніпровських землях, і тому були форпостами римської влади. Тіра несла особливі функції для зміцнення римських позицій на Нижньому Дунаї. Вже в середині I ст. н.е. за Клавдія і Нерона місто установило політичні та економічні контакти з Римом. Міграція сарматів до Дунаю могла спонукати Тіру до укладення військового союзу з Римом. У свій час М.Ростовцев, не зупиняючись спеціально на експедиції Плавтія Сільвана, відзначав, що за Клавдія відбулася анексія Фракії, а за Нерона до Мезії було приєднане місто Тіру і його хору (Ростовцев, 1918, с.156).

У результаті військових походів, про які ми розповіли, був здійснений вихід на Дунай по всьому протязі кордону імперії з племенами Карпатського регіону, що розглядався як “максимальне просування на ворожу територію”(Luttwak, 1976, p.19).

Як самостійне королівство, засноване Римом на середньому Рейні з центром Лаподуні, свеві брали участь у громадянській війні 68 – 69 рр. після загибелі Нерона. Зокрема їхні царі Сідон і Італік командували кіннотою свевів у битві за Кремону (Тас., Hist., III, 5, 11). У цій громадянській війні брали участь і вожді сарматського племені язигів (*principes Sarmatarum Iazigum*) (Тас., Hist., III, 5), що з'явилися в межиріччя Дунаю і Тиси. Для Рима було важливо мати на Рейні і на Дунаї тверді позиції. І ці позиції характеризуються відношенням обох цих племен до Риму. Свеві, наприклад, відзначені Тацитом як плем'я, що дотримує вірність стосовно Риму (Тас., Hist., III, 5, 21; Ann., XII, 30; Germ., 41). Союзником римської політики на Верхньому Дунаї і Верхній Ельбі стало також плем'я гермундурів, визначене Тацитом теж як вірне римлянам (*fida Romanis*) (Тас., Germ., 41).

Контакти Рима зі світом племен відбувалися в першій половині I ст. н.е. головним чином під час війн, а також у зоні, що прилягає до римських кордонів. Але вплив Рима досягав і народів, розташованих за Рейном і Дунаєм. Цей світ племен був тісно зв'язаний між собою. Навряд чи в самих віддалених куточках його залишалися невідомими важливі події, що відбувалися в цей час на римських теренах. Римський фактор був присутній завжди й у відносинах племен одне до іншого. Але це не могло не спричинити за собою військових конфліктів з боку сусідніх племен.

У нашому розпорядженні немає жодного договору про клієнтелу, у якому з державно-правової точки зору були б описані відносини римлян і варварських держав. Ці свідчення вимальовуються з тих рис і деталей, що збереглися у свідченнях античних авторів чи в епіграфічних пам'ятниках. Клієнтські держави брали на себе зобов'язання або не пропускати через свої землі племена, які пересувалися в керунку Дунаю і Рейну, або дозволяти вільний прохід римській армії, що могла вдарити в тил воюючим з Римом етносам. Вони були зобов'язані надавати римлянам допомогу у постачанні продовольства, а в окремих випадках — у формуванні військових контингентів, не вступати в союзи проти римлян і не вести воєнних дій проти клієнтів Риму.

Племена могли дозволити римлянам будувати військові фортеці і споруджувати дороги в прилягаючій до лимесу прикордонній смузі. У свою чергу,

римський уряд зобов'язувався виплачувати царям таких клієнтських держав грошові субсидії, а також підтримувати царя і знать.

Римляне могли зажадати скинення небажаного Риму ватажка, замінивши його римським ставлеником. У той же час клієнтські держави зберігали власний державний устрій, свої форми життя і своє право, але вони піддавалися римському тиску у випадку проведення ворожої Риму політики.

На нижньому Дунаї добрі клієнтські стосунки римляни підтримували з бастарнами. Про громадську організацію бастарнов ми знаємо небагато, хіба що керувалися вони царями і вождями (*regillus, duces*). Відомий один з царьків бастарнов (*regulus*) Клондік (*Liv., 40,58,2; 44, 26,11*). Під словом “царьок” (*regulus*) звичайно розуміються осіб, що володіють меншою владою в порівнянні з верховними правителями, в об'єднання яких вони входили. Займали такі царьки стосовно царя державного об'єднання положення данників і залежних від нього осіб. Лівій згадує Коттона, “знатної людини племені бастарнів” (*Cotto nobilis erat Bastarna*) (*Liv., 40, 57, 3*).

Присутній у джерелах цар бастарнів Дельдон (*Dio Cass., 51, 24, 1-7*). У правління Августа (29 р. до н.е.) бастарни на чолі з Дельдоном перейшли Дунай узимку зі своїми дружинами і дітьми, з возами і скарбом. Вони були розбиті намісником Македонії Марком Ліцінієм Крассом, що у битві убив своєю рукою Дельдона. Вчинок Красса вважався найбільшим подвигом на війні. Юпітерові Феретрію приносилася у цьому випадку вдячна жертва, а знята з царя зброя (*spolia opima*) розміщувалася в храмі. За такий військовий подвиг належав тріумф від сенату, а сам полководець міг бути проголошений імператором на полі битви своїми воїнами. Але переможний титул “імператора” Красс не отримав, оскільки це означало б применшення політичного авторитету Августа.

Незмінна присутність бастарнів а політичних реаліях Рима в якості далекої, але актуальної варварської периферії підтверджує пасаж з “Діань Августа”. У ньому бастарни перераховані разом із племенами скіфів і савроматов як прохачі “дружби” у Августа (*nostram amicitiam appellerunt per legatos Bastarnae Scythiaeque et Sarmatarum, qui sunt intra flumen Tanaiam*) (*RGDA, 31, 2*). Ми бачимо, що політика Риму у відношенні цих далеких племен була спрямована, як і колись, на стримування ворожих намірів за допомогою надання їм почесного статусу “друзів Римського народу”. Тим самим переслідувалася мета зміцнення авторитету римської держави серед племен. Бастарни відтепер завжди розглядалися Римом як захистники дунайських кордонів.

Стосовно етнічного забарвлення бастарнів не вщухали суперечки з доби античності. Ми схилиємося до кельтської версії їх походження. Саме до таких висновків приходять і польський археолог З.Возняк, коли говорить, що в створенні пуховської культури активну участь брали і бастарни. Саме бастарни вступили в контакт із племенами свевського племінного союзу, до складу якого могли входити і слов'янські елементи (лужицька культура) (*Woźniak, 1982, s.233*). У цьому зв'язку цікавий і факт суто кельтського походження імен організаторів скинення Ваннія – дітей його сестри Вангіона і Сідона.

Можлива і версія утворення бастарнами міжплемінного союзу. Надалі сфера поширення пам'яток культури розпадається на дві зони, що може бути пов'язане з

різноплемінним характером її носіїв. Зникнення пам'яток пуховської культури пов'язано з проникненням нових германських племен наристів і буррів у район Західних Карпат. Про це повідомляє Діон Кассій (Dio Cass., 71, 12, 3.), а написи фіксують котинів, як переселенців уже на території Паннонії (CIL, VII, 32542, b.v.9, 12; c-d, v. 6-7).

Головним виконавцем зовнішньополітичної лінії Риму була армія. У 23 р. н.е. в придунайських областях концентрувалося 8 легіонів (Егоров, 1985, с.124). Правда, лише три з них розташовувалися біля самого Дунаю. У Карнунті стояв П'ятнадцятий легіон, який виконував роль контролю за подіями у свевському царстві Ваннія (Mocsy, 1959, s.18-19), а у Вімінації і Еску знаходилися Четвертий і П'ятий легіони (Venea, 1983, p.24). Саме ці з'єднання були задіяні в охороні лімесних укріплень. Гарнізони забезпечували охорону найбільш важливих переправ. В добу Клавдія такі переправи і табори були перебудовані і замість колишніх дерев'яних споруд з'явилися кам'яні мури та укріплення (Petit, 1970, p.17).

В 50 – 60 рр. відбулось ряд передислокацій. Замість задіяних у Іудейській війні легіонів, їх місце заступили Десятий в Карнунті і Восьмий в Новах. Між Вімінацієм і Ретіарією зв'язок забезпечували підрозділи Сьомого легіону. Судячи з повідомлень Діона Кассія це з'єднання згодом брало участь у поході Плавтія Еліана за Дунай (Dio Cass., 55, 24, 1).

При охороні правобережних шляхів римляни використовували кінні роз'їзди, особливо важливі взимку, коли замерзлу річку можна було легко форсувати. На лівому березі в районах переправ додатково будували укріплені фортеці. Вони ставали плацдармами у випадку превентивних дій проти великих загонів варварів або племен-клієнтів.

Адміністративно-територіальною одиницею в межах провінції був міський округ, який складався, власне, з міського поселення і прилеглої до нього більшої території. Адміністративним органам міста підлягала нижча ланка судочинства, тоді як вища була прерогативою прокуратора. Податки збирали міські уповноважені, в період ранньої імперії вони були досить помірними. Врешті він творив основу для формування війська, яке у випадку війни мало забезпечити участь загонів провінціалів. Функції служби безпеки виконувало поліцейське формування, зрекрутоване з заслужених солдатів.

Після успіхів зброї в першій половині I ст. до н.е. римляни почали мріяти про утворення системи безпеки на цих кордонах з метою опанування ситуацією вони почали створювати систему клієнтських вассальних утворень використавши окремі особливості варварського державотворення.

Це був перший крок до розвитку процесу романізації у варварському середовищі. Але ще більш реальні результати дало створення військових контингентів, набраних із племен. Але ці племена важко було назвати вже варварами. Вони трансформувалися в римлян, ставши такими за мовою, способом життя, культурою, а інші народи – навіть за адміністративним устроєм своїх громад. Знання латинської мови в цьому військовому середовищі не завжди було обов'язковим, хоча у військах служили 26 років і навчитися латинської мови було не важко. Командний же склад частин з контингентів племен був укомплектований знаттю, знайомою з латинською мовою. Не тільки аристократія племен звичайно

служила провідником романізації провінції: армія також стала головним інструментом поширення римського впливу в завойованих землях в Карпатському регіоні.

Отже письмові джерела доводять, що результатом зовнішньої римської політики в регіоні була поява в 20-х рр. I ст. н.е. в Тисо-Дунайському басейні нового етнічного компоненту сарматів-язигів, які розмежували гето-дакійські племена Румунії і германо-кельтське населення Чехії та Словаччини. Після того як Дунай став римським кордоном з племенами Карпатського регіону, римляни ретельно вибудовували свою стратегічну політику у відносинах з кожним етносом у цьому районі. Спочатку ця політика проводилася на принципах превентивних походів намісників придунайських провінцій, які часто завершувалися переселенням племен та ізоляцією тих, хто рішуче виступав проти миру з Римом. Переселення сарматів-язигів на Тисо-Дунайську низовину, переселення гетів – на територію Мезії, переселення маркоманнів до коліна Дунаю – яскраві свідчення такої політики. Після ізоляції гето-даків римляни почали активно формувати своє відношення до їх подальшої долі.

У свою чергу, римський уряд зобов'язувався виплачувати царям клієнтських держав грошові субсидії (*stipendium*), а також підтримувати царя і знать. Римляни могли зажадати скинення небажанного для них царя, замінивши його своїм ставлеником. У той же час клієнтські держави зберігали власний державний устрій, свої форми життя і своє право, але вони піддавалися римському тиску у випадку проведення ворожої Риму політики. Такими були основні особливості зовнішньої політики у Карпатському регіоні.

Bandrovsky A.

External politics of the Roman empire in the Carpathian region in the epoch of the emperors of Julius-Claudius dynasty reign

(Summary)

The article deals with the attempt of analysing the external politics in the epoch of the early Principate (Julius-Claudius epoch) in the Carpathian region. The analysis of the source and historiography allow us to determine that in the antique sources of the 1st century A.D., in particular, in Publius Cornelius Tacitus works, the systemic characterization of the complex of political actions, which can make it possible to determine the basic principles, primary directions of the external politics of the first emperors and the ways of its realization in the Carpathian region, is stated. The main events in the relations with the tribes of the region are analysed, the estimation and perspectives of the external politics developed in the later decades of the Roman empire with going the Roman army to the borderlines of the region, is given.

Література

Бандровский А.Г. Взаимоотношения Римской империи с племенами Карпатского региона в I-III вв. н.э.: Автореф. дис... канд-та ист. наук: 07.00.03/ Моск. гос. ун-т. – М., 1988.

Бандровський О.Г., Петречко О.М. Зовнішня політика Августа та оцінка Тіберія у сучасній англо-американській історіографії // Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. Питання загальної історії. – Львів, 1996. – Вип.31. – С. 3-9.

Бандровський О. Початки державотворення у Південно-Східній та Центральній Європі // Вісник Львівського ун-ту. Сер. історична. – Львів, 2000. – Вип.35-36. – С.29-42.

Буассье Г. Оппозиция при Цезарях // Сочинения Гастона Буассье. Т. II/ Пер. с фр. В. Я Яковлева. – СПб., 1993. – С.34-169.

Вержбицкий К.В. Развитие системы принципата при императоре Тиберии (14 - 37 р. н.э.). – СПб., 2002.

Дьяков В.Н. Таврика в эпоху римской оккупации // Ученые записки МГПИ им. Ленина. - М., 1942. - Т.ХХVIII. – Вып.1. - С.47.

Егоров А.Б. Рим на грани эпох: проблемы рождения и формирования принципата. – Л., 1985.

Златковская Т.Д. Мёзия в I-II веках нашей эры. – М., 1951.

Зубарь В.М. Херсонес Таврический і Римська імперія. – К., 1994.

Карышковский П.О., Клейман И.Б. Древний город Тира. – К., 1985.

Кехедьи М. Район первого поселения языгов в Венгрии // A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. – Szeged, 1975. – Т.І.(1974-1975). – С.323-325.

Кнабе Г.С. Корнелий Тацит: время, жизнь, книги. – М., 1981.

Колосовская Ю.К. Завоевание Паннонии Римом // ВДИ.–1961.–№ 1.– С.60-83.

Колосовская Ю.К. Паннония в I-III вв. н.э. – М., 1973.

Колосовская Ю.К. Рим и племена на Дунае в I-IV вв. н.э. – М., 2002.

Моммзен Т. История Рима: Пер. с нем. – М., 1949. – Т.5.

Мочи А. К вопросу о периодизации раннесарматской эпохи // ААASH. – 1954. – IV. – С.124.

Петречко О.М. Зовнішня політика Римської імперії в I ст. н.е. – Львів, 1998.

Ростовцев М.И.Эллинизм и иранство на юге России. – Пг., 1918.

Сапрыкин С.Ю. Из истории Понтийского царства Полемонидов (По данным эпиграфики) // ВДИ. – 1993. – № 2. – С.25-49.

Фёдоров Г.Б., Полевой Л.Л. “Царства” Буребисты и Децебала: союзы племён или государства? // Вопросы истории. – 1984. – №7. – С.59-80.

Alföldi A Die Roxolanen in der Walachei // Bericht über den VI. intern. Kongress für Archäologie. - Berlin, 1939. – Berlin, 1940. - S.527-536.

Appianus Alexandrinus. Appiani Historia romana / Ed.P.Viereck et A.G. Roos. – Vol.I. Prooemium. Iberica. Annibaica. Libyca. Syriaca. Mithridatica. Fragmenta. – Lipsiae, 1962.

Benea D. Din istoria militara a Moesiei Superior si a Daciei (Legiunea a VII-a Claudia si legiunea III-a Flavia). – Cluj-Napoca, 1983.

Cicero. Discours. Tome I;II;III. Pour P.Quinctius. Pour Sex. Roscius D’Amerie. Pour Q.Roscius le comedien. Texte etabli et traduit par H.De la Ville de Mirmont. – Paris, 1921; 1922; 1923; 1925.

Daicoviciu C. Dacia capta: Zur Frage der Eroberung und und ursprünglichen Organisation Dakiens // Klio. – 1960. – N38. – S.171-183.

Dio Cassius. Histoire romaine. Texte établi, trad. et commente par M.-L. Freyburger et J.-M. Roddaz. Vol. I-II. Paris, 1991-1996.

Dobias J. King Marobodus as a Politician // Klio. – 1960. – Vol.38. – P.155-166.

Dobias J. Wo lagen die Wohnsitze der Markomannen // Historia. – Praha, 1960. – Bd.II. – S.123-130.

Dobó A. Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque septem ad res carundem provinciarum pertinentes. - Budapest, 1975.

Domaszewski A. Geschichte der Römischen Kaiser. – Leipzig, 1914.

Fitz J. Pannonien und Klientel-Staaten an den Donau // Alba Regia. - Székesfehérvár, 1963-1964. - S.78-85.

Gnirs A. Beiträge zur Geschichte und Geographi Böhmens und Mährens in der Zeit des Imperium Romanum. – Bonn-Badgodesberg, 1976.

Gruen E.S. The Imperial Policy of Augustus // Between Republic and Empire: Interpretations of Augustus and His Principate, ed. Kurt A. Raaflaub and Mark Toher. – Berkeley - Los Angeles, 1990.

Josephus Flavius. Flavii Josephi Opera / Ed. B.Niese. Ed.-2-a.– Berolini, 1955. – Vol.I-VII.

Flor Lucius Annaeus. Oeuvres / Texte établi et trad. par P.Jal.– Paris, 1967. – Vol.I-II.

Inscriptiones Latinae selectae / Ed.H.Dessau. Ed-2-a lucis ope expressa. – Berolini, 1954-1955. – Vol.I-III.

Isaac B. The Limits of Empire: The Roman Army in the East. – Oxford, 1990.

Istoria României. – București, 1960. – Vol.1.

Kolnik T. Anfänge der germanischen Besiedlung in der Südwestslowakei und das Regnum Vannianum // SA. – 1963. – XI. – S.333-347.

Kornemann E. Die unsichtbaren Grenzen des Römischen Kaiserreiches // Staaten-Völker-Mannar aus der Geschichte des Altertums. – Leipzig, 1934. – S.96-116.

Livius Titus. T.Livii Ab urbe condita libri / Rec. I.Bekker. – Berolini, 1829-1830. – Vol.I-III.

Luttwak E. The grand strategy of the Roman Empire from the first century AD to the third. – Baltimore - London, 1976.

Marsh F. B. The reign of Tiberius. – Oxford, 1931.

Mocsy A. Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. – Budapest, 1959.

Mócsy A. Die Vorgeschichte Obermoesiens im hellenistisch römische Zeitalter // AASH. – 1966. – Bd.14. fasc. 1-2. – S.100-105.

Mocsy A. Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior. – Budapest, 1970.

Mócsy A. Pannonia and Upper Moesia. A history of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire. – London - Boston, 1974.

Ovidius Publius Naso. Opera / Ed. F.Walthariuslen.– Lipsiae,1922. – Vol.III. - Fasc.1. Tristium libri V. Ibis. Ex Ponto libri IV.

Pârvan V. Getica o protoistorie a Daciei. – București, 1926.

Patsch C. Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanubien // SBAW in Wien. Philos.-hi.st. Kl. – Wien:Leipzig, 1932. – Vol.21-1. - Abt.1. – S.58-127.

Pippidi D.M. Tiberius Plautius Aelianus si frontiera Dunarii de Jos in sec. I e.n. // Contribuții la istoria veche a României. – Bucuresti, 1967. – P.546-561.

Plinius Caius Secundus. Natural history / With an Engl. transl. by H.Rackham. – Cambridge; London, 1969. - Vol.II. Libri II-IV.

Plutarchi. Fragmenta et spuria. Cum codicibus contulit et emendavit. Fr. Döbner. – Parisiis, 1882.

Potter D. Empty Areas and Roman Frontier Policy // American Journal of Philology. – 1992. – 113. – P.256-275.

Premmerstein A. Ein elogium des M.Vinicius Cos., 19 v.Chr // Jahrasch efte des osterr. Archaolog. Institut. – Wien, 1904. – T.7. – S.207-225.

Ptolemaeus Claudius. Geographia / Ed. C.Müller. – Parisiis, 1883. – Vol.I.

Res gestae divi Augusti / With an Engl. transl. by P.A.Brunt and J.M.Moore. – Bristol, 1978.

Sherk R.K. The Roman Empire: Augustus to Hadrian. – Cambridge, 1988.

Smith Ch.E. Tiberius and the Roman Empire. – Baton Rouge, 1942.

Strabonis geographica. Graeca cum versione reficta / Apparatu critico, indicibus rerum nominumque locupletissimis tabulis aeri incisus quin decim instruxit C.Muller. – Parisiis, 1857. – Vol.I-II.

Suetonius Tranquillus Gaius. The twelve Caesars / Rev. by M.Grant, transl. by R.Graves. – London, 1979.

Syme R. Danubian papers. – Bucuresti, 1971.

Tacitus Cornelius Publius. P.Cornelii Taciti libri qui supersunt / Ed. E.Koestermann. – Lipsiae, 1960-1962. – Vol.I-II.

Tacitus Publius Cornelius. Opera minora. Recogn. brevisque adnotatione instruxerunt M. Witterbotton et R. M. Ogilvie. – Oxonii, 1975.

Timpe D. Arminius-Studien. – Heidelberg, 1970.

Velleius Paterculus. The Tiberian narrative (2.94-131) / Ed. with an introd. and comm. by A.J.Woodman. – Cambridge, 1977.

Vulpe R. Les getes de la rive gauche du Bas-Danube et les Romains // Dacia. N.S. – 1960. – IV. – P.316-329.

Wheeler E.L. Methodological Limits and the Mirage of Roman Strategy: Part II // Journal of Military History. – 1993. – № 57. – P.213-221.

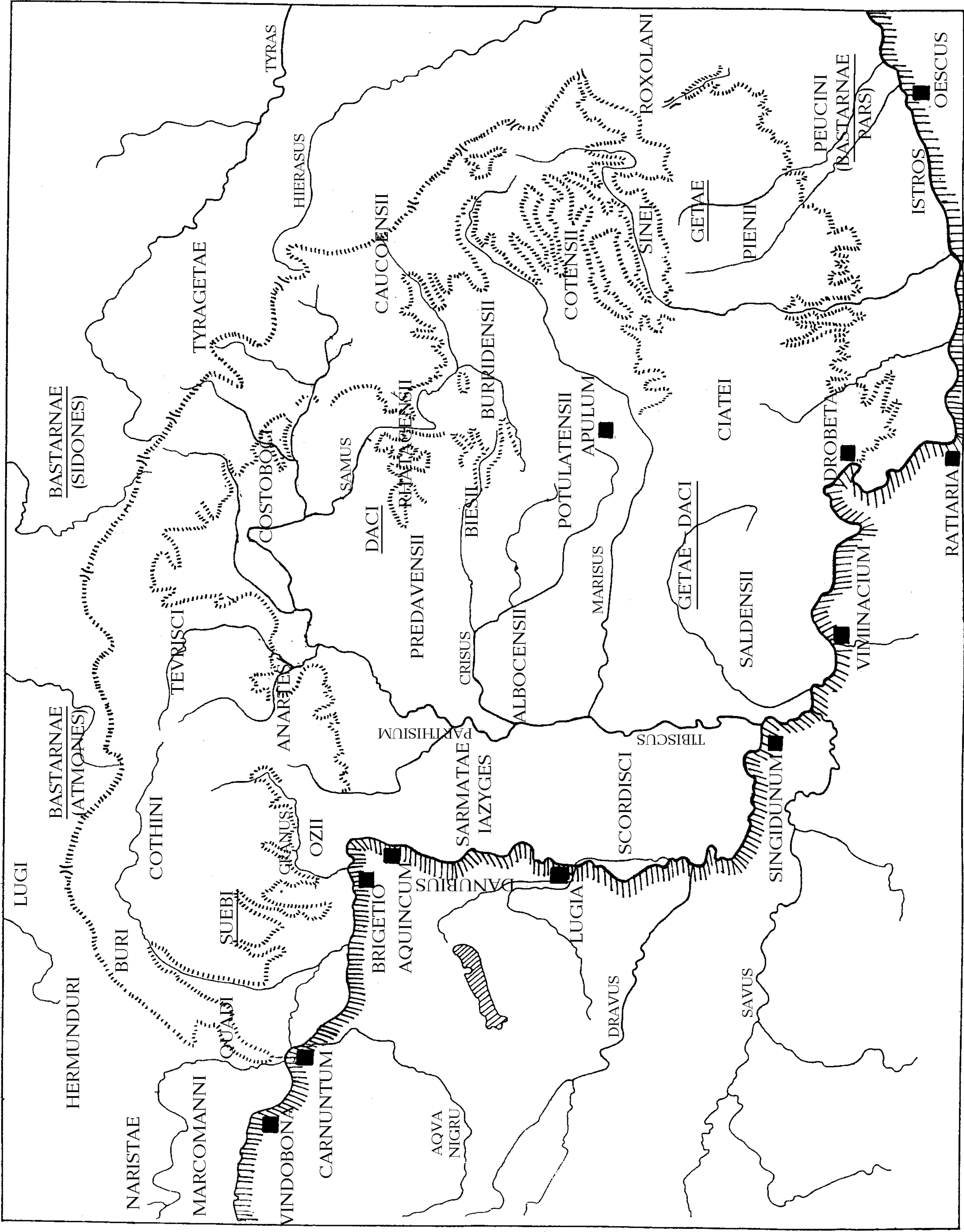

Рис.1. Племінний світ Карпатського регіону в першій половині I ст. н.е.

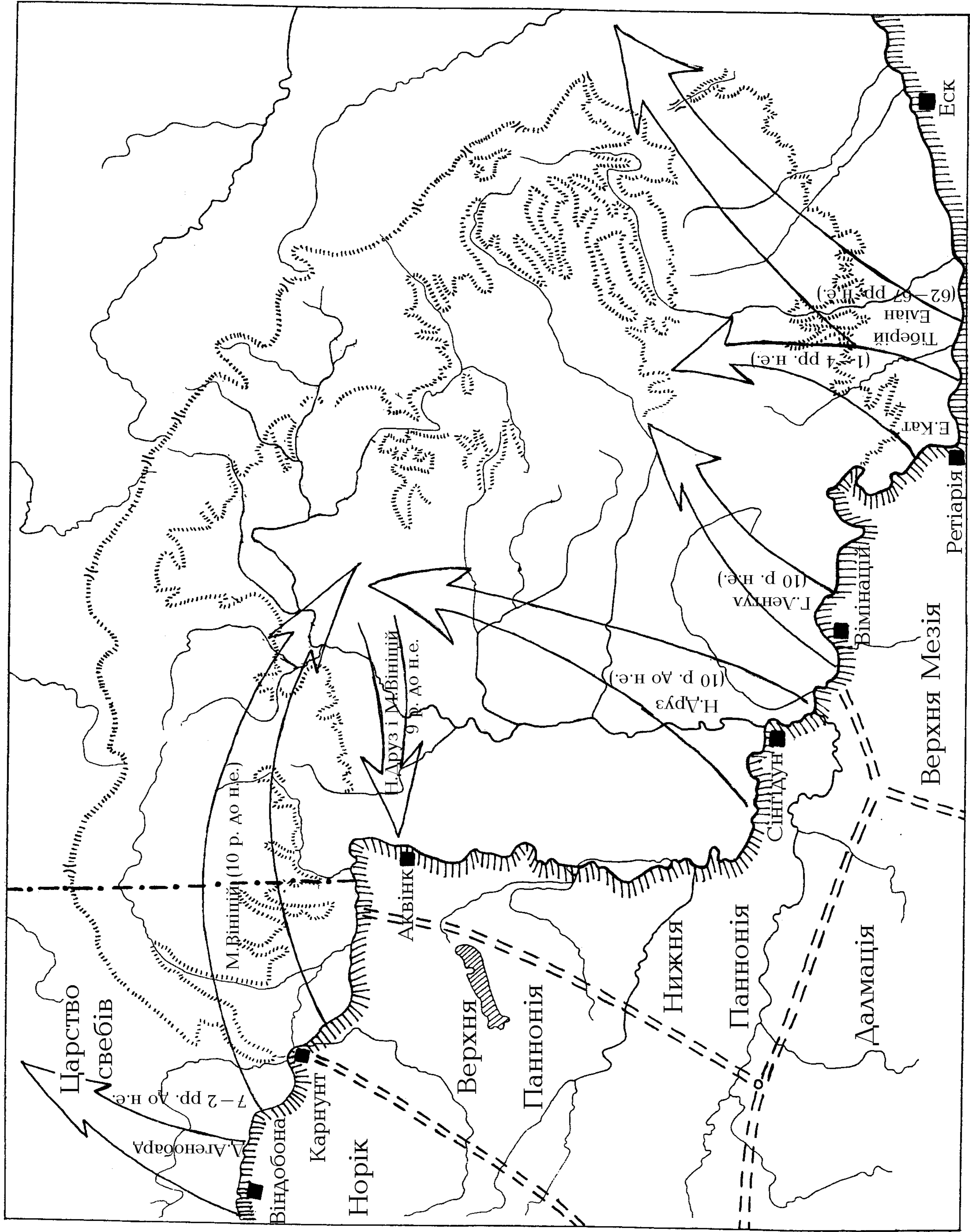

Рис.2. Походи римських намісників та полководців в землі Карпатського регіону.